

ناتالی هنیس

جامعه شناسی نوربرت الیاس

ترجمه عبدالحسین نیک گهر

نشرنی

فهرست مطالب

۹ مقدمه
۱۳ گاهشماری زندگی نوربرت الیاس
۱۵ ۱ جامعه‌شناسی تمدن
۱۵ ۱. تمدن آداب و رسوم
۱۷ جامعه‌زاد و روان‌زاد
۱۸ تبیینی جامعه‌شناختی
۲۰ ۲. پویایی غرب
۲۲ وابستگی متقابل و موازنه تنش‌ها
۲۴ اقتصاد روانی
۲۵ به سوی جامعه‌شناسی کاربُردی
۲۶ ۳. فرهنگ و تمدن
۲۸ ۴. جامعه درباری
۳۰ تناقض‌نماهای سه‌گانه جامعه درباری
۳۳ جدایی مضاعف
۳۵ ۵. نقد مدل الیاس

۱۰۵	جامعه‌شناسی فضای کنش‌های متقابل
۱۰۵	۱. هویت‌های اجتماعی
۱۰۶	تثبیت‌شده‌ها و حاشیه‌نشین‌ها
۱۱۳	فراتر از مارکس
۱۱۴	ما و من
۱۱۹	۲. وابستگی متقابل و پیکربندی‌ها
۱۲۰	جامعه افراد
۱۲۲	مدل بازی
۱۲۵	جامعه‌شناسی پیکربندی‌ها
۱۲۹	۳. فراسوی فرد و جامعه
۱۳۰	تضادی که وجود ندارد
۱۳۲	یک انقلاب کپرنیکی
۱۳۸	جامعه‌شناسی چیست؟
۱۴۳	نتیجه‌گیری
۱۴۵	۱. تلاش علم‌باوری
۱۴۶	مخالف متافیزیک
۱۴۸	مخالف غایت‌شناسی
۱۵۰	مخالف هنجارگذاری
۱۵۲	۲. حذف مسائل کاذب
۱۵۳	مخالف منطقی‌گری
۱۵۵	مخالف علیت‌گرایی
۱۵۶	مخالف تفکر گسسته
۱۵۸	مخالف جداربندی میان رشته‌های دانشگاهی
۱۶۰	۳. چالشی پیش‌روی جامعه‌شناسی
۱۶۳	کتاب‌شناسی

۳۵	گسترش در مکان، جهان‌شمولی نظریه
۳۸	گسترش در زمان: تحول‌گرایی
۴۰	تجربی و رد شدنی
۴۳	۲ جامعه‌شناسی احساسات
۴۴	۱. خودکنترلی احساسات (خویش‌تن‌داری)
۴۴	تعهد و جدایی
۴۸	کاربرد در تاریخ علوم
۵۱	۲. از خشونت به مهار تنش‌ها
۵۲	کاهش فاصله‌های سلسله‌مراتبی
۵۵	ورزش، نشانه و ابزار تمدن
۶۰	۳. از بیرونی‌سازی به درونی‌سازی
۶۱	تمدن شرم
۶۴	تنهایی چشم در راهان مرگ
۶۸	۴. چشم‌انداز هستی‌شناختی: مطالعه مورد متسارت
۷۳	۵. میان روان‌کاوی و انسان‌شناسی
۷۹	۳ جامعه‌شناسی زمان بلندمدت
۸۰	۱. شکیبایی طولانی
۸۰	نوربرت الیاس به روایت خودش
۸۳	۲. تفکری درباره زمان
۸۴	زمان چیست؟
۸۹	نقد فلاسفه
۹۵	۳. تحولی نه تحول‌گرا
۹۹	۴. جامعه‌شناس یا تاریخ‌شناس؟
۱۰۰	پس‌نشینی جامعه‌شناسان در حال حاضر
۱۰۲	چالشی برای تاریخ

جامعه‌شناسی تمدن

اثر بزرگ الیاس درباره فرایند تمدن^۱ در سال ۱۹۳۹ در بال (سوئیس) منتشر شد، در حالی که مؤلفش پیش‌تر از آلمان نازی گریخته بود، به دلیل اوضاع زمانه [آغاز جنگ جهانی دوم] چندان مورد توجه قرار نگرفت. فرایند تمدن اثری است دو جلدی: جلد اول آن که در ۱۹۷۳ تحت عنوان **تمدن آداب و رسوم**^۲ به زبان فرانسه ترجمه شده است به بررسی تحول آداب و رسوم در جامعه غربی از دوره رنسانس می‌پردازد؛ ترجمه جلد دوم در ۱۹۷۵ تحت عنوان **پویایی غرب**^۳ منتشر شده است و تحلیلی تاریخی و سنتزی انسان‌شناختی از پدیده‌های مشاهده‌شده ارائه می‌دهد.

۱. تمدن آداب و رسوم

اصالت **تمدن آداب و رسوم** در این است که موضوع به ظاهر پیش‌پا افتاده‌ای چون شیوه‌های اداره کردن وظایف بدنی را با نگاهی جدی موضوع تحقیق جامعه‌شناختی قرار می‌دهد: شیوه غذاخوردن، فین‌کردن، تف‌کردن، قضای حاجت و...

1. *Le Processus de Civilisation*

2. *La Civilisation des moeurs*

3. *La Dynamique de l'Occident*

درسنامه‌های مدنی دورهٔ رنسانس مجموعه‌ای غنی و تقریباً بهره‌برداری نشده‌ای در اختیار الیاس می‌گذارد که نه تنها وضعیت این آداب را در برهه‌ای از زمان، بلکه تحوّل شان را نیز نشان می‌دهند: تحوّل انکارناپذیر که در جریان قرن هفدهم و در جهتی کاملاً مشخص شتاب می‌گیرد، چون که «انسان‌ها طی 'فرایند تمدن' می‌کوشند در رفتارهای شان آن چه را که از 'ماهیت حیوانی' شان برمی‌خیزد، پس بزنند، به همان شیوه آن‌ها را در مواد غذایی شان نیز پس می‌زنند»* [CM, p. 197].

میل به افزایش مراقبت از هر آنچه در آداب و رسوم منشأ حیوانی دارد با پنهان‌سازی و پس زدن آن از جلوت به خلوت همه جا حضور دارد: عریانی کم‌تر خود را به نمایش می‌گذارد، بوهای بدن با استعمال مواد معطر پوشانده می‌شود، مکان‌های ویژه و جداگانه برای دفع فضولات بدن ساخته می‌شود، آب دهان را دیگر نه در معابر بلکه در «تف‌دانی» می‌اندازند، آب دماغ را نه با سر آستین بلکه با دستمال پاک می‌کنند، غذا را دیگر نه با انگشتان دست بلکه با قاشق و چنگال می‌خورند.

مشاهدهٔ این وضعیت به الیاس اجازه می‌دهد نخست نشان دهد که این وظایف بدنی به اصطلاح «طبیعی» همگی در بستر تاریخی و اجتماعی شکل گرفته‌اند. به علاوه، تحوّل ژست‌هایی که این «آداب» را تعریف می‌کنند از تحوّل حساسیت‌ها تفکیک‌ناپذیرند، به‌ویژه از تشدید تدریجی و جمعی احساس بی‌زاری و انزجار که مشاهده تظاهرات بدنی دیگری را تحمل‌ناپذیر می‌کند، و از احساسات شرم، خجالت، حجب و حیا، معذب شدن که باعث می‌شوند شخص نمایش بدنش را (در نظافت شخصی، قضای حاجت و...) از نگاه دیگری پنهان کند. این احساسات عمیقاً درونی شده و طبیعی صورت‌بندی قواعد رفتار را در پی دارد، که یک وفاق جمعی دربارهٔ رفتارهایی که مناسب هستند و رفتارهایی که مناسب نیستند، به‌وجود

*. مرجع‌های داخل [] به کتاب‌شناسی پایان کتاب ارجاع می‌دهد.

می‌آورد - این رفتارها نیز در بازگشت به شکل دادن حساسیت‌ها کمک می‌کنند.

جامعه‌زاد و روان‌زاد^۱

بدین ترتیب «مطالعهٔ صورت‌های آداب‌دانی و تغییراتش بخشی به ویژه ساده و دست‌یافتنی از تغییری به مراتب اساسی‌تر جامعهٔ مطالعه‌شده است» [CM, p. 179]: تحوّل که می‌توان آن را هم در سطح جمعی - «جامعه‌زاد» - و هم در سطح فردی - «روان‌زاد» - مشاهده کرد، چون که «هر فرد در زندگی شخصی‌اش باید به اختصار تمامی فرایند تمدنی را که جامعه در کل پیموده است، طی کند؛ زیرا کودک 'متمدن' به دنیا نمی‌آید» [CM, p. 278]. این‌جا است که الیاس با گذر از تاریخ به انسان‌شناسی آن را «قانون بنیادی جامعه‌زادی^۲» می‌نامد و می‌نویسد: «تاریخ یک جامعه در سرگذشت شخصی هر فرد انعکاس می‌یابد» [CM, p. 278].

بدیهی است که این تحول در فرایندی بلندمدت صورت می‌گیرد، زمانی با حرکت‌های شتابان پیش می‌رود (مثلاً رسم استفاده از چنگال در برخی از محافل اجتماعی طی یک یا دو نسل عمومیت یافته است)، زمانی از جنبش می‌افتد و حتی گاهی به عقب برمی‌گردد. این پدیده در کوتاه‌مدت و در مقیاس فردی قابل درک نیست، بلکه ادراک آن در مقیاس جمعی حرکت جامعه طی چند قرن امکان‌پذیر است. بدین سبب پژوهشگر، تاریخ‌شناس یا جامعه‌شناس، با بررسی تطبیقی اسناد و مدارک گوناگون دوره‌های متفاوت می‌تواند آن را آشکار کند. وانگهی هنوز امروز هم می‌توان تحول این فرایند پس زدن وظایف بدنی و درونی‌سازی فشارهای اجتماعی را مشاهده کرد، از جمله در این صورت تناقض‌نمای سهل‌گرفتن آداب در به اصطلاح «جامعه

1. Sociogenèse et psychogenèse

2. loi fondamentale sociogénétique